

ION VATAMANU: ORIGINALITATE DE GÂNDIRE ȘI DE TEHNICI LIRICE CULTIVATE

Lidia GROSU

Catedra Literatură Română și Teorie Literară

Though he has not been alive for a long time, we cannot talk of Ion Vatamanu in the past. He is rushing into a flight, full of restlessness, being determined to put his interior experiences into words.

The harmonious combination of the letters with the real sciences emphasizes the severe analytical spirit, which denotes the permanent tendency to reflect the reality through poetical fresh and deep vision, based on the pragmatic intellect of a well-informed research person.

The poet Ion Vatamanu was and will remain one of the patriot poets, a person with verticality of reformations, he will remain the person of innovation and aspiration to the progress both scientifically and culturally, although in his evolution he was suppressed by the totalitarian censorship, as a result of which he had to suffer a lot.

O perioadă foarte complicată pentru intelectualitatea din Republica Moldova, aflată pe *muchie de cuțit* în contextul „partinității literaturii”, a fost cea a totalitarismului comunist, atunci când libertatea de opinie era pedepsită prin diferite metode de „curățire a minții”, iar în cel mai rău caz, prin atribuirea stigmatului de „dușman al poporului” – calificativ ce nu prevedea nici pe departe o atare reabilitare, fapt consemnat de critica contemporană. În acest context, cel mai mult au avut de suferit scriitorii, poate chiar mai pronunțat decât alte categorii de intelectuali, pentru „neosteneala” lor de a exprima adevăruri nerecunoscute despre deznaționalizare și rusificare a populației autohtone, despre identitate și demnitate națională, despre necesitatea revenirii la grafia latină etc., dar și pentru curajul condeiului lor nepărtinitor, intolerant față de limitele cugetării intenționate. Indiferent de condițiile în care se desfășura activitatea de creație, intelectualii de bună credință, înarmați cu „buzduganul metaforei”, s-au avântat într-un dialog sincer și deschis (nu numai cu sinele și propria conștiință) prin meditații profunde de valoare, fie în vers sau în proză, în pofida confruntărilor pe viață și pe moarte cu ideologia brejnevistă. Prin acest bisturiu al morbului societății stagnante au avut nenorocul să treacă conaționalii noștri îndrăgiți de publicul larg, inclusiv: P.Cărare, P.Boțu, Gh.Cutasevici, N.Esinencu, L.Damian, P.Zadnipru, L.Lari, N.Dabija, I.Vatamanu ș.a., a căror realizări autentice au fost profund analizate de criticul M.Dolgan în cartea de excepție *Poezia de opoziție din Republica Moldova în perioada de „stagnare”* (dar și în alte studii monografice), străbătută de spiritul polemic de înaltă intensitate. Scriitorii menționați au opus rezistență „supraveghetorilor” procesului literar din Moldova „îmbrățișând, în opinia cercetătoarei A.Pasat, un limbaj *esopic*, încărcat de metafore, simboluri și alegorii profund sugestive și exprimând prin intermediul lor adevăruri pe care cititorul știa să le întrească cu propriile sale jumătăți, într-o înțelegere complice și subversivă” [1, p.8]. Astfel, dorurile de „*doruri interzise*” își determină locul și rolul de cinste în fondul de aur al literaturii, fapt confirmat în diverse lucrări, dar și de poetul Lucian Blaga, care, axiomatic, va enunța: „Dorul pentru români este existența”. Adevărul acestui aforism este incontestabil, astăzi dorul fiind prezent ca stare cu multiple aspecte în opera scriitorilor români. Or, o dezvoltare mai complexă a noțiunii de dor, despre care m-am pronunțat și în alte lucrări, o întâlnim la Constantin Noica în *Introducere la dor*, unde autorul definește noțiunea de dor drept o contopire, și nu o compunere a plăcerii cu durerea.

Cu acest *cuvânt înainte* mă voi referi în continuare și la hermeneutica dorului sau la fațetele acestei stări în poezia lui Ion Vatamanu.

Dorul de frumos... Este mai mult decât o idee și mai mult decât un ideal. Este o aspirație de a fi parte din acest dor, iar Ion Vatamanu a reușit – la nivel profesional – să transmită prin discursul său liric autentic o spiritualitate mănuită cu măiestrie și cristalizându-se într-o metaforă integrală, unică în volumele: *Primii fulgi* (1962), *Monologuri* (1964), *La mijlocul ierbii* (1967), *Liniaștea cuvintelor* (1971), *Ora păsării* (1974), *De ziua frunzei* (1977), *Iubire de tine* (1981), *Măslinul oglindit* (1983), *Dimineața mărului* (1986), *Nimic nu-i zero* (1987), *Dialoguri banale* (1988), *Atât de mult al pământului* (1989). Aceasta, în pofida faptului că a îmbrățișat profesia de chimist, aflându-se din 1973 în funcția de șef de laborator la Institutul de Chimie al AȘM. Criticul literar Andrei Hropotinschi va aprecia în mod deosebit diversele ipostaze ale *Omului* Ion

Vatamanu, amintindu-și cum uneori colegii, mai în glumă, mai în serios, îl numeau *chimist* în poezie sau *poet* în chimie, dar de cele mai multe ori era recunoscut ca un bun catalizator al unor reacții omenești. Totuși, mai mare peste *dorul* de chimie s-a dovedit a fi *dorul* de poezie, pe care și l-a exprimat prin fiecare poem nou scris, literatura pentru el identificându-se cu însăși viața. Deși demult nu mai este în viață, despre Ion Vatamanu nu se poate vorbi la timpul trecut.

Se lansează într-un zbor plin de neliniști, determinat de necesitatea de a da expresie trăirilor interioare: „Am izbucnit ca pâinea-n câmp, / Împovărând pământul, / C-așa să reazem mai puteam / Cu fruntea mea cuvântul” (**Ca în icoană**). Chiar de la primele plachete încearcă să contureze orientări artistice noi, diversificate, să găsească formule lirice adecvate pentru a crea o realitate inexistentă dorită și pentru a ne oferi, în opinia acad. M.Cimpoi, „nu conturul ca atare al stării sufletești, ci conturul ușor accidentat, prin spărturi mai pătrunzând ceva nelămurit încă”, dar care ne orientează „să recunoaștem poetica aplicată a structurii complexe – un contur al gândului, născând conturul altui gând” [2, p.19]: „Vă las să m-așteptați din nou în primăvară, / Sosind pe muguri noi, îndrăgostit de țară, / C-am legănat în grai și-am sfătuit cuminte / Copii ce vor găsi în mine un părinte” (**Cu-ntâia frunză de toamnă**).

Așadar, în procesul de poetizare, Ion Vatamanu își axează actul de creație pe trei repere: „Mamă. Patrie. Dragoste... / Mai alese și mai sfinte / Limba mea n-are cuvinte” și nu doar pornind de la tehnicile lirice comunicând o încărcătură ideatică novatoare, legată de realitatea trăită, de care autorul se lasă impregnat, făcând loc pentru „un spațiu continuu al trăirii”: „Nu supăra iubirea / Ce-n floare-a izbucnit, – / Nelămurită-i viața / În omul neiubit” (**Cu-ntreagă iubirea**). Poemul se revelează printr-o imagine diferită de „canoanele încetățenite”, precum zborul diferit al păsării din noi își păstrează sacralitatea unică în tăcere.

Sensibilitatea, această stare de permanentă provocare a emotivului, unindu-se cu imaginarul, dar și cu râvna de a descoperi noi configurații ale unor inovații estetice miezoase, îi este caracteristică poetului I.Vatamanu de-a lungul întregii sale activități: „În convorbiri deșarte n-am îngropat cuvântul, / Ce voi n-ați auzit, a auzit pământul. / Cu presimțiri înalte, lumină peste nori / Eu mi-am întins gândirea și sufletul în dor” (**Înălțat în cântec**).

„Cine iubește până la capăt, trăiește mult”, glăsuiește un dicton chiar al poetului. Ion Vatamanu a fost omul care a iubit mult, a iubit până la refuz, cu sufletul plin de poezie, tot ce poate fi iubit, dar viața i-a fost ca un... fulger: „Astfel m-ai văzut vreodată? / Fulger, ce fulgeră miriștea! / În sufletul meu aceasta se-arată – / Eu mi-am văzut neliniștea...” (**Mi-am văzut neliniștea**), un fulger de scurtă durată, care însă a lăsat amprenta minunii să dăinuiască în timp.

Accentuam anterior cele trei repere pe care se ține poezia autorului – mamă, Patrie, dragoste, aceste trei noțiuni tăinuind de fapt tentația pentru multiplele doruri, inclusiv cele geografice legate de baștină, casa părintească, mamă, iubită... Dar și tentația pentru anumite viziuni măcinătoare, proprii omului de creație într-o societate în care se surprinde în orice moment „căderea” sabiei lui Damocles pentru vina de a fi nevinovat. Dorul de liberă exprimare a opiniei era provocat la Ion Vatamanu de o strună a copilăriei care forma un câmp magnetic de tensiune înaltă cu sârma ghimpată a frontierei: „Locul pe care stau – râde, / Gardul are sârma și poartă, / Încearcă stâlpul si-l gădilă. / Numai el n-a răs niciodată (**Stâlpul din poartă**), sârma ce trecea prin grădina casei părintești și care rupea o parte dintr-un tot întreg, autorul pledând în ani pentru permanența deplinătății întru regăsirea acordurilor armonioase dintre suflet și cuget.

Criticul literar M.Cimpoi va observa că poetul Ion Vatamanu și-a desfășurat activitatea sub acest semn – cel al refuzului frontierei, cel al protestului interior, manifestat în continuare prin paradigma dorului: „Oglindită prună în grădină, / De august creanga se-ndoaie, / Suferință simplă ca dorul, / Iubire de tine” (**De august**), stare trăită într-o dimensiune a unei epoci a interdicțiilor, în care nici chiar cenzura nu a reușit să stăvilească frământările și obsesiile omului de creație, acesta fiind convins că doar „arta este capabilă să ne ofere sentimente, pasiuni și trăiri unice, pe care existența cotidiană ni le refuză” [3, p.5].

Munca creatoare niciodată nu-l istovește pe artist. Este complicat să găsești un răspuns adecvat la întrebarea care ar fi gradul de realizare a actului de creație pentru ca oamenii de talent să fie satisfăcuți de opera realizată. Expresia „sunt veșnic nemulțumit de sine” este întâlnită la marii creatori L.Tolstoi, L.Blaga, M.Eminescu ș.a. Acest gând ne face să avem o poziție mai înțelegătoare față de talentul veritabil întru marcarea calităților literar-artistice din perspectiva hermeneuticii literare, așa cum, în general „restabilirea conexiunii dintre valorile trecutului și înțelegerea lor din perspectiva prezentului se datorează nu în ultimul rând interpretării literare”, în cazul concret vizăm analiza poeziei lui I.Vatamanu [4, p.4].

Diversele motive plastice, mitul frunzei, idei civice angajate, dragostea de țară: „*Plouă de parcă apa n-ajunge / În râu, în țărână, în ochiul deschis – / Ca dragostea ploaia acasă mă duce / Cu gândul pe valuri și flori de cais*” (**Ploaie acasă**), toate având tangențe cu dorul infinit, ne oferă surprize dintre cele mai neașteptate, prin care o lirică filozofică „intelectualizată” trădează neliniștea, emoțiile de intensitate sporită. Or, locul dorurilor, al nașterii poeziei este inima, care înseamnă pentru poetul I.Vatamanu trăirea până la capăt a gândurilor și sentimentelor: „*Încearcă să adormi, – / Îmi șoptesc cărțile pe raft, / mama la prag / și luna asupra câmpiei. / – Cum să adorm lângă inima mea / fără de somn? / multe pe lume pot adormi, / numai inima nu, / numai nu inima...*”, iar în cazuri concrete: „*Inima mea începe de la orizont... / Vă iubesc fericiților!*” (**Dimineața mărunții**).

Prin dorurile sale geografice, poetul I.Vatamanu caută să ajungă și la „*casa mea de acasă*”, o expresie proprie și pentru un alt mare poet contemporan – D.Matcovschi. Aici o găsește pe mama, stând la sfat cu așteptarea: „*Bate roua-n geam cu picătura ei – / Sunt ochii tăi, o, mamă, ochii tăi. / Ce veste mi-ai adus – de apă ori de lut, / Ori chipul așteptării pe care l-ai născut?*” (**O, mamă, ochii tăi**).

Dorul de iubită intensifică atmosfera de intimitate și confesiune, stări exprimate prin dialoguri generatoare de caldura, de liniște sufletească: „*Era o zi atât de-ngândurată! / Obosite / frunzele, / ca după o lungă petrecere, / Dormeau adânc, / Treceam pe o cărare / prin această-ngândurare. / Ai sarutat o frunză spunând: / - Ce vreme înălțată în faptă și în gând... / Iubito, noi am aprins o lumină cu dragostea noastră pământului*” (**Îngândurarea cu frunza**), dar (iarasi!) nu în afara motivului frunzei, care pare a fi universul cu veșnicia sa: „*Când zăpada s-a scurs / Spre soarele de sus, / Două statui pe-o poiană / Stăteau înfrunzite... / Ceara din vine s-a topit, / Statuile în murmur de încredere / și-au dezvelit verdele / timpului nostru de frunze: / – te iubesc copil din frunze, / te iubesc copilă din frunze. / Două statui pășind ritual / pe moi oglinzi de opal*” (**Statui de frunze**).

Dorul de a crea la I.Vatamanu este indispensabil dinamismului interior, provocat de melodiile sufletului, în împletiri ale imaginilor asociative cu momente esențiale directe ale cunoașterii rațional-informative, bazate pe iubirea pur omenească: „*Eu n-am propuneri pentru toți / Ci dragoste – pentru fiecare.*” (**Viață de toate zilele**), formula lui sugerând în același timp crezul poetic, mult mai profund decât niște declarații senine: „*Nădăjduiesc, cunosc, mă zbcium și visez...*” (**E un sfârșit de secol**).

Îmbinarea armonioasă a literelor cu științele reale evidențiază spiritul analitic sever al autorului, care denotă tendința permanentă spre reflectarea realității prin viziuni poetice proaspete și adânci, bazate pe un spirit pragmatic al unui om de știință documentat. Poate din acest motiv cartea **De pe două margini de război**, pe care cenzura din perioada totalitaristă le-a văzut „maluri”, a fost supusă unei critici aspre, titlul ei fiind calificat ca „parte din umplutura de obiecte străine” [5, p.93]. Sau poate din dorul prea mare de a fi sincer cu sinele și a dezbate conștient teme tabu?: „*– Ca-n această grădină ostatic / Mi-i jocul ce suflă amurg, / De parcă adună jărativ / Copilul aprins ca un rug*”. Este o întrebare retorică pentru care există un singur răspuns: sub toate aspectele/fațetele dorului, poetul Ion Vatamanu a fost și rămâne unul dintre poeții „dezghețului hrușciovist”, un patriot, un om cu verticalitate a reformărilor, al inovației și al aspirației spre progres atât în plan științific, cât și cultural, deși în evoluția sa scriitoricească s-a aflat sub dictatul cenzurii totalitariste, în urma căreia a avut mult de suferit. Or, potrivit lui Nae Ionescu, „cultura propriu-zis nu se poate face decât acolo unde există un precipitat al confruntării ființei noastre spirituale cu realitatea. Și numai atunci intri în domeniul culturii, când mergi la formulare. Poți să trăiești în viața spirituală, să valorifici existența, să te păstrezi în mijlocul acestei existențe, dar atâta vreme cât n-ai formulat, nu ești încă în domeniul culturii” [6, p.74].

Formula dialogului cu sinele și cu măriile sa Poezia este concis redată de criticul literar Ana Bantoș: „Poezia, dar și proza publicistică a lui Ion Vatamanu «se explică» total în momentul când îi aplicăm grila: necesitatea vitală de a situa neamul în spațiul temeinic al culturii generatoare de unitate și continuitate” [7, p.150]. Or, el și-a dorit acest lucru – de pe poziția înalțelor doruri ale omului de creație, dar și prin prisma promovării valorilor democrației, fiind strălucit tribun.

„Instrumentul creațiunii” în opera lui Ion Vatamanu rămâne metafora, această modalitate eficientă, care, „...la poeții cu vocația «analogiei universale» (Baudelaire), nu este numai un simplu procedeu, un simplu trop, ci, înainte de toate, este viziune, structură, mijloc de recreare a universului poetic, principiu artistic al gândirii” [8, p.111].

Referințe:

1. Pasat A. Un valoros studiu monografic// Ziarul Universitatea, 2008, nr. 1(90) .
2. Cimpoi M. Poetica novatoare a lui Ion Vatamanu // Revista de lingvistică și știință literară. - 1997. - Nr.4.
3. Mazilu Gh. Reabilitarea calității artistice. - Chișinău: Literatura artistică, 1989.
4. Fonari V. Hermeneutica literară: Material didactic. - Chișinău: CEP USM, 2007.
5. Hropotinschi A. Sub zodia cenzurii // Basarabia. - 1994. - Nr.6.
6. Ionescu Nae. Curs de istorie a logicii. - București: Humanitas, 1994.
7. Bantoș Ana. Factorul cultură în scrierile lui Ion Vatamanu // Limba română. - 1998. - Nr.1-2.
8. Dolgan M. Lirica civică: aspecte ale poeziei // În lucrarea colectivă: Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări / Coordonator și redactor științific Mihail Dolgan. - Chișinău: Tipografia Centrală, 1998.

Prezentat la 16. 04. 2008